

~~После~~
~~СВЕТИ ЈЕДНОГ КРИТИЧАРА~~

Ка прологу Критичара

Девана се и међу ~~и~~ обичним и међу ви-
соко изузетним људима, да неко ради посао тамо где није сасвим на свом ме-
сту. Недавно је умро Пол Суде, истакнути француски књижевни критичар, ко-
ји је својим писањем и личним драљем изазивао много дебате и гњева. Он
је имао чест да припада светским познатој династији критичара великог ~~и~~
француског листа Така. Тада критичар чинио је на нас утисак, и то одувек,
да, дужи или недужи, ради не на сасвим правом месту свога позива. Да чо-
век дође на место за које није, девана се некада по личној амбицији, ~~и~~
некада ~~и~~ амбицијам склоности, некада несртним слујајем. Није пријатно ни да
мо радити на таквом месту^и човек је стално у неком процесу самодбране,
према себи и прека људима. У таквој ситуацији, неки људи увиде свој слу-
чај, прегну ~~и~~ доравају ~~се~~ други, баше се свом енергијом па зентиру за-
стрављања и владања, стварају по сваку начину авторитет. Трећи, поред низа
превразредних особина, носе једини мањак који постаје кобан само због то-
га што је личност заузела не сасвим право место, ~~место~~ ^{свој} Целокупни рад
ових последњих, иако од вредности, и трудан и добронамеран, може ипак оста-
ти у неку руку стерилан, ~~и~~ уклет. Амбицијајућих људи оправдана је, и опет је
трагична. По речима старог Латина:

... sanguine sudet
Anquatum per item sustentem ambitionis.

"Крвно се зноје пробијајући се по уском путу амбиције".

Пол Суде, са икада запредних способно-
сти, био је линен мантре. Ако би неко тврдио да ју је ~~имао~~, ни бисмо запи-
тали: где? да му је била у глави, видела он се у оном што је писао. да ју
је имао у душам, видела он се у животу. Ретко сух је био јавј живот: никада
да већа писци некролога чину или у већој неприлици да из покојникове
живота испричaju нешто дикрико, халоско, или смешно. Од кобардог недостат-
ка мантре долазило је код Суде-а ~~не само~~ ^и ~~а~~ вегов жестоки, скрепи рационализ-
ам, у име којег је пређао, у име којег се позавадио са попа живота и пока-
мртвог књижевног света. Од недостатка мантре нема се тако чини, долази да
је и врста недовољне интелигентулне радојачалности, врсте недовољне учености
Судејеве, кад се узме у обзир врло високо место са којег је омирицао књи-
жевне судовске ~~и~~ оцене. Не може се рећи да је Суде био недовољно мањки

2

да студира и даље се образује, што критичар апсолутно мора чинити. Један од претходника Суде-а ~~Жану~~ ^и Тану, ~~Франс~~, доиста је био лев^и док је Суде био предан као Немац. Ипак, као и ~~Франс~~, пошто је стекао знање класичних језика и књижевности, допустио је књижевни критичар Суде себи да од модерних литература и језика буде код куће само у језику и књижевноста свога народа. ~~При~~ чиме је то за Суде-а било далеко више недовољно него за ~~Франса~~, који је у суштини био не критичар него приповедач. Јоп неко је произазио код Суде-а из немања меште: недостатак варијација и модификација у његовим строгим правилним тезама и, већа реди, његовим већима. Резултат од свега тога: оно нешто усукано, тврдо и ненежерозно, / нема за то српске речи / што се тако јако кошило са богатим ~~и~~ ^и једним женироздним духом француским.

Формула Судејева каже: једну велику стагу рада, и, ~~и~~ парадонско, једну велику ~~неподобост~~. Збир критика које су за њим остала, међу њима многе одличне, тешко ће чинити самостално, од назора независно, ~~тако~~ уметничко књижевно дело. Опет се нашеће срањење са ~~Франсом~~, тако није сасвим праведно чинити га. Ни Суде ни ~~Франс~~ чини учесник, као, рецимо ~~Десире~~, терати ~~Савију~~ са бендерским зданием класичног и модерног до краја ~~Краја~~. Али ~~Франс~~ је био пун фантазије! Умео је измислити што не зна; умео се смејати, место зутити се; умео је оправити. Имао је једну ~~чарнију~~ безобразну изразију која је чинила да смо са склону читали његово пегачење са хамлетом, ~~Бендером~~, склону читали сваку његову критику. Суде, несавитљив, раздражљиво проникњив, увек школски и сенжнарски рационалан, критиковаш је скоро без изузетка по једном непетроватно кратком и отсечном логију. Кад Суде докаже да има право, он има право, али на попришту су мрти или ~~изгубили~~ книга, писац, читалац. Са поља света није говорио, са другом положајом се слађао усмено, или кроз ~~газете~~ и памфлете. Мртав умором понекад ~~исам~~, настављао је, јер му се чинило да у име свога ауторитета мора наставити.

Имеју осталих лица и установа, био је у страшном скобу и са црквом. ~~Он~~ је био жесток атеист. У свему је био жесток, ~~искривљен и смущен.~~ Као ретко поштен човек и критичар, једно је признајао без резерве католичком свештенству: да се латински и грчки језик и књижевност могу како већа научити само од братара којима је ~~и~~ ^{забрањено} имао и сам да слаѓодари за ту услугу. Не знамо дали због тога

Судејева признања или због целе физиognомије рада и човека, нама је чешће долазила на ум мисао: да би Док Суде место на позицији критичара у Тану, био на несразмерно бољој позицији као један од оних познатих типова запредко способних и аутих братара-професора класичне литературе на некој од чуvenих француских катедара — за ту стручку. Џо Суде није веровао у Бога, и што је много волео жене, никта не би марило. Једна од великих црта католичке цркве у томе је, што она прими у своје крило и помаже све даровите се резерве, а сама ^{такле} ~~добрачан~~ брине да прикрије грех свога питомца, најдајући се наравно да не прђе икада после довест ^{такле} своје дете до увијавности, у чemu уосталом врло често и успева. А ако и до краја не успе, она ћутити хришћански заслуги свога питомца се користи и бележи их у своју историју, ^{нада} ~~да~~ већ ко ће у Бога измолито спас за подињају душу... Био је бил грек, а што смо хтели јећи ^{тако} је следеће: Суде као професор латинског језика и књижевности, онако како их предају братри, имао би прилике да увек с правом коришћу ради оно што ради, ^{тако} ~~да~~ је умео и волео: да кује — једну логику која је већ хиљадама пута преносана; да штампа, по свима правилима ^{тако} рационалне естетике, једну литературу у којој су и стихове писали мудреци и научници имајући у главама табличе синалогијама; да тумачи једну књижевност гордо паметну, ^{тако} један језик који је сам собом математика и логика, и да ^{тако} се одувељава над текстовима који су добрих десет хиљада уметност оптуживања, доказивања, суда и осуђења. Но он Суде био на првом месту да су му као професору били катедру грчке књижевности. Грци су умели све да разумеју, и зато да се свему прилагоде. Грци никада нису имали непомирими. Пре француза, ^{стари} Грци су били жегерозни. Усмимали су у обзор инстинкте, темпераменте, свако осећање и чежњу за лепотом. Дужност дисциплину, правило умели су у прилицима ^{примобрану} за љубав неког срећног расположења, неке финесе, неке чаре, нефог великог или оригиналног геста. длато франс јеђног свог комедијана што се прејао пред иконом најне боје, научио од Грка.

У своме раду — критика модерне и савремене књижевности — Суде до краја није напустио једну методу методу која није била грчка. Није умео прећутати, прескочити, опростићи, наслеђати се место љутити ^{тако} се. ^{тако} Суде је имао само једну врсту разумевања ствари. А Грци су и у филозофији избегавали јеђнолико разумевање ствари. Али да оставимо Грке и да останемо у области Судеју бакене и драге, Цицерон је у ^{нада} ~~бакене~~ јим

својим званичним беседама ~~које~~ знао више волети и жалити оно што оптужује, не-
го Суде у критикама на романе и стихове. Суде је неговао ^{јужно} упорно једнозначно
разумевање ствари. Слабости писца су га увек само дразиле. Равну јакту
^{јубил} је ^{јубил} полициску гонио. Весумљај, он је често имао право, али је ужасно викао
да има право. И са чудним задовољством је градио себи непријатеље. Чак
да ~~може~~ да се ствар добија ако се ~~стори~~ одузе ако настане ~~било~~ у целом
каиженском Парију, ако је критичар не боји критичара. ~~—~~ И зато, ако је
било ударен, ударао је још јаче. Суде је мислио да ауторитет пре свега од
тога живи. Верао се.

Из Судејевим радом човек осети врло бодрећено:
да критичар мора имати истороднички црта са талентима које критикује. Нар-
авно, критичарски варијанти, или истороднички црта. Критичар и приповедач,
на пример, то није хиерархија, то су само разне функције у истој области.
~~—~~ Ако је решимо тон једне литературе романтизам, ~~—~~ опасно
било ако ^{јубил} критичар ^{јубил} сваког сатреперенка са жицама инструмента на
којем је и сам замца. Опасни је уопште да критичар буде противнички трез-
вени као драмски тужилац, ^{јубил} истинојусин као главни контролор при инвентари-
сању. Сент-Беа, у студији о Шатобријану, имао је исти дводесет и једног много ради-
ониковог критичара. То је познати писац XVIII века, спат Морле, (Korelect; a
роман за је писао Mord-les.) Ако човек прелиста текстове Морлеа, појача му се
горе истакнуто мишљење о критичару. Спат Морле није смекше памети, напро-
тив, али је био дразен као даска. Он је могао судити о многим стварима, али
је ипак морао остати критичар специјалист. О месечинама, на пример, Морле
сасвим сигурно није имао права да пише са претензијом да ће имати право.
А нарочито о месечини једног Шатобријана, које је то била струка од детин-
ства до дубоке старости. У једном писму Шатобријанову, Жуберу, стоји: "да
месец ~~није~~ био случајне) стварно присутан, осећам да бих га ја ипак ставио
у ово штампо." При чему се код Шатобријана још увек не зна: да ли месец је-
сте ~~—~~ или није био с њим; али је то сајрено свеједно у романтици. Ако
сад неки критичар романтичке литературе није ни толико романтичан да може
поднети једну Шатобријанову месечину, он је изгубио партију. Нох Суде, нарав-
но, имаје або ^{јубил} Морле. Он је други човек из сасвим других времена и прилика,
али је и он губио партије кад је много настојао на апсурдним естетикама, им-
принима, различих модернизама. Данако да има врло ^{јубил} различитих мистицизама и врло глуп-
их месечина и у наше време, и да има тако апсурдних поезија, да је сувишна

сама теорија и за и против. И читалац би толико пута свом љуком својом стао уз Суде-а, само да је имао мало више варварске теорије, мисли, стил, да није апсурд увек судно чисто са гледишта разума. Можда се апсурд не може другачије судити. Добро, али онда читалац мали да Суде бар уопштава место да немилосрдне усамљује; да бар понекад каже да је цео свет худ, кад већ мора речи даје неки писац луд.

Задно се овом критичару мора признати да сима-
линијема: храброст уопште, и велика строгост и према себи сам^и када год
очекује и ~~нешто~~ пресуду спрема. Али кад ју је једном изрекао, онда је од
пресуде до вешала био само један корак. Сећамо се, поводом тих вешала, је
односно смртне пресуде једног писма Пинија илабег, где се говори о томе
чиме се сме служе они који ритују, и где Пиније заступа мисао: да ћаком
треба допустити нешто од онога што је њему у власти, и што је по његову
укусу. "Једног дана, кад смо Регулус и ја бранили ~~кога~~ клиента, регу-
лус им рече: Ти мисаћи да у ~~једном~~ случају треба све да изнесеш, свemu
да поклониш пажњу. А ја одмах ухватим непријатеља за гуву и удавим га".
Суде је некако испајао поступке ~~који~~ Пинија и Регулус. Он је узимао
у обзор и у претрес много, или ~~који~~ писац "непријатељ" и гледао ~~који~~ Регулус. Деванац му
се при том, како је Пиније даље развио био свој гледиште, да место гу-
ве дохвати колено, или пету и да јртва измакне и подигне дреку. Не једа-
ред је третао ~~париз~~ ~~који~~ рекли смо већ, од Судејевих ~~који~~ ~~који~~
~~који~~ Суде добар диалектичар и неустрашим борац државе писца и за
колено и за ¹гуву, постављао му одговорности о којима бавије када симеши да је
умес једно што су стари хатчики пронашли, и умеси: ex occerto lacerare quod
scriptum non est — из писаног извесаки што најисадо паде.
Једном очију, умес је наћи гуву.

Задно је нешег практиког и сјајног у тим књижевним
довођењима и битицима. Читалац је понекад разумео да их је Суде морао воле-
ти, и ¹казио је и сам задовољство ¹ забаву у њима. Али сада, кад Суде-а има
нема, кад су умрили глас и гест, и остало само ~~који~~ слово, сада у
том слову осећа не само нешто много апстрактно и суко, него и нешто наси-
ко. Логика то не воли да примача, али саки знаш из живота: да постоје у сви-
ма областима материје и духа понеке чињенице које се, за неки време бар,
укопају на неком месту тако да црквена ~~који~~

и светска власт мора о љика да води рачуна па мора и критика. У људском делашу, као и у природи, долазе и нелогичне и наказне појаве, и долазе по некој нужности. Логика и прогрес нису статни закони развоја и реда; циљеви се скобљавају, поричу, извлеће. Друштво и уметност су понекад у рукама немоћи. И онда ту немоћ важи не само разумети него пролазно и прилагодити јој се. И критика мора наћи начин за то. Наравно, прави начин опрезан и пролазан. Критика се никада прилагодавати капитулацијом, али она мора такође чекати да се нелогика и наказа макне с места, и потече сама куда јој је неминовски ток. У несгодни времена, критика мора вике интерпретирати него судо констатовати. Суде, као стари римљани на форуму, вели суду констатацију. Савременик Судејев, критичар В. Ђалу, има ону другу, драгоцену и племениту особину критичара: интерпретацију. Његове интерпретације су понекад музички слаге и модулиране, без иједне јасне констатације изреком. Али су све констатације скривене у иотинима. И кад нездрава ствар сама од себе крене с места, ⁹⁴ Ђалу извади ~~такве~~ констатације из неке своје критичке написане годинама раније. Сви су остали људи [✓] писац се сам окренуо од свога што је прошло, и што је узедуд и постојало. Ђалу уве растужити се, раздатити, оборити гла ву пред немоћима слабостима. Успесима, слабашним успесима који бомеђа се имуци ни родили. Јаку је тип растуженог рационалиста. То је бешмало сукоб у појмовима, али то је тип у стварном свету и у критици. Суде, латински строг рационалист, није тај тип прихваћао или га чак није ни "констатовао".

~~Макета~~

Макрим, тај тип је још и латински тип, и то ква сично латински тип. Сјајни репрезентант му је нико мањи од великог песника Дукрејија, песника који је био уједно велики рационалист, научник и скептик. Дукрејије није веровао у Бога створитеља; видео је страну несааршеност материјалног света како га је у стиховима дивно описао и објаснио; одрицао је бесмртност душе дијалектиком која је Судеја морала одупљавати. Али је своја дисциплинитана убеђења, ~~представе~~, боље рећи своја одрицања и своју критику ^{објављено} са душом смртно тумном. Овима својим рационалним констатацијама, Дукрејије је био дубоко жаостан што је свет тако несааршен да је немогућко веровати да га је божанство створило. Ето тај велики рационалист претставља чак арсту тужно идеалистичког система! Који божански рационалист, тај Дукрејије! поет који је божанско откнуо од свега човечног,

јр је "такана природа божанског дајено удаљена и од запажања духа / интелекта /, ... не може додирнути ништа од онога што ми запажамо: биће недодирашко не додирује" — *Tantere spem non possit, scilicet non licet ipsam.* ~~и~~ али је Пол Суде ипак доста читao своје латине, и свога Љукреција ~~и~~ Уесте. Само Љукреције је имао у изобиљу оно ~~изобиљо~~ једно што је кобно недостајало Судеју.

Сиромах Суде. Као сваки и он је морао једнога часа у животу, по закону ~~избору~~. Вога кога је одрицао, окунути ово оружје којим се сам служио над другима: осуско је критику која је њега Судеја, нагмала да учини као камен. Пол Валери чију је прву Суде високо ценно, / или поезију имао храбости да одрече / пишући по смрти Судеја о њему прича да је некако пред катастрофу седео са Судејем у разговору, и одједаред му дубоко искрено казаво: како је од њих много непријатеља себи однеговао, како је то сметало да побере све што је по заслугама требао да побере. Суде, који нарочито није остајао дужан кад му се помену "непријатељи", кутао је као заливен, "тужан" / Валеријева реч /, оборених очију. Можда у неком предсећању, можда по некој тренутној вишејности. Учинио је затим Суде јон један крупан уступак. Тестаментарно његово наређење не знамо да ли издавала или од скора, гласило је: ако умре пре брата који је свештеник, да буде сахрањен по свима прописима цркве како би му брат могао иши за погребом. *Ecce Homo.* То је човек, и то је јон један доказ вите да у сваком човеку има човек. Јако није се Суде бојао непријатеља и није га болео бол брата ћегов легова атеназма. Пред смрт, замисlio је што има много непријатеља, бојао се сртовања бола, и то зна шта је јон у душам ^и искрено. Као сви људи, а нарочито људи високих способности и високог ^{Који} ~~избора~~ за Суде није могао умрети пре него што се укрсти са религиозном истином ^{и смрт је бранка:} ~~и смрт је бранка:~~ ^и да слабости и крехки заблуждеју пролазе да се ~~и~~ раствају већ узвишењим разговарањем о њима ~~и~~ великих људи да се губе у последњим циљевима света.

Суде није био хармоничан. / Тада гладијатор, како биваје до непријатељске комике почињан пред женама ако су ~~и~~ контасе и баронице. / Ауторитет ћегов је стојао, или се увек чинио некако нелегитиман. Зашто? Нехармоничан човек, као ауторитет, не може уживаји много послужности. А без послужности ауторитет је привидан. Суде се потадио на месту на којем је стајао, круну из руку ~~и~~ је испустио;

8

владно је, прочуо се, имао врсту славе; или он је ипак није био на
правом свом месту. Или је она трагедија у томе што није био хармоничан
дух? L сушко је хепаст и болни од човека судеја. Тада ће
моћи бити правданс оцеан онда кад личност критичара ишице сасвим, кад та
дан⁶⁶ је неуклоњива чињеница крене сама са свога места V прође.

Иван Савић

L Чиј је овој наш друмас, коју утвђаје генерал Сударевих
зетацова, смисао прибавила Судар ? Рад Судар